

การวิจัยเชิงคุณภาพในบริบทงานประจำวันของพยาบาล*

ดารุณี จงอุดมการณ์ ปร.ด.**

บทคัดย่อ

บทความนี้ขอทำหน้าที่เป็นสื่อออนไลน์คล้ายใบลาน กระดานชนวนของไทย เราเชิญเข้าเรียนรู้สู่การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้นำเสนอภาพรวม คำศัพท์สำคัญ แนวการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ภารกิจ หน้าที่ การงาน ประจำวันที่พยาบาลขับเคลื่อน ได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎี ขี้นำการวิจัย ระเบียบวิธี การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อสนับสนุนผู้สนใจมือใหม่ ให้เริ่มทำวิจัยชนิดนี้ให้สามารถเข้าใจในการทำและการใช้ผลงานวิจัยเชิงคุณภาพ นำผลที่ได้มาใช้เกิดประโยชน์ทั้งด้านการพัฒนางานพยาบาล รวมถึงการเผยแพร่ผลงานวิจัย เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ทางการพยาบาลต่อไป

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงคุณภาพ งานพยาบาล

วันที่รับบทความ 1 มกราคม 2567 วันที่แก้ไขบทความเสร็จ 15 มกราคม 2567 วันที่ตอบรับบทความ 25 มกราคม 2567

*เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนางานประจำสู่งานวิจัย 10 มกราคม 2567 โรงพยาบาลศรีนครินทร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สนับสนุนวิทยากรโดยมูลนิธิสายหยุดนิยมนิภาดา

**ศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้จัดทำบทความต้นฉบับ อีเมล darjon@kku.ac.th

Qualitative research in the context of nurses' daily duty*

Darunee Jongudomkarn Ph.D.**

Abstract

This invited article aimed to convey its message using digital platforms, reminiscent of traditional Thai methods such as palm leaves and slates to share about qualitative research. It has provided an overview, key terms, and guidelines for carrying out qualitative research, aligning with the nature, missions, duties, and daily tasks undertaken by nurses. The presentation covered the principles, theories directing the research, methodologies, and the collection and analysis of qualitative data. This was done to assist individuals who are unfamiliar with this research approach. Capable of comprehending the process of conducting and utilizing qualitative research findings, applying them to enhance the advancement of nursing practices. This involves leveraging the results for the betterment of nursing work and contributing to the dissemination of research outcomes to contribute to the broader expansion of nursing knowledge.

keywords: qualitative research; nursing work

Received 1 January 2024 Revised 15 January 2024 Accepted 25 January 2024

*Handout for the workshop on developing routine work into research, 10 January 2024, Srinagarind Hospital, Faculty of Medicine, Khon Kaen University. A speaker was supported by the Foundation of Saiyut Niyomviphat

**Professor, Faculty of Nursing, Khon Kaen University, Corresponding author, Email: darjon@kku.ac.th

บทนำ

การวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญ สำหรับการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า เมื่อมองสิ่งต่างๆ รอบตัวแล้วย้อนรำลึกอดีต คงนึกได้ถึงความแตกต่างในเรื่องความสะดวก โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นผลจากการวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น ซึ่งกระแสหลักของการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ค่ายความคิด คือ การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ ในที่นี้ ขอกล่าวถึงการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องต้องเคมีกับธรรมชาติการทำงานของพยาบาลที่ดูแลผู้ป่วยตลอด 24 ชั่วโมง ให้การดูแลตั้งแต่ก่อนเกิดจนถึงหลังตาย ให้การดูแลบุคคล ครอบครัว ตลอดจนถึงชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ทั้งนี้ เพราะแนวคิดการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาวิจัยที่ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์ทางสังคม ชีวิตและประสบการณ์ของผู้คนตามโจทย์การวิจัยที่สนใจ ตามคำจำกัดความของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ว่า หมายถึง การศึกษา การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ โดยพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคม จากสิ่งแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ ทำความเข้าใจประสบการณ์ของบุคคล หาความสัมพันธ์ของบุคคลต่อปรากฏการณ์และสิ่งแวดล้อม เป็นวิธีการที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านความรู้สึก ความคิด การให้ความหมาย ค่านิยมอุดมการณ์ของบุคคล การที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่ลุ่มลึกเหล่านี้ ต้องอาศัยการศึกษาติดตามต่อเนื่องยาวนาน ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ตีความข้อมูล แล้วสร้างข้อสรุป หรือแก่นความคิดในเรื่องที่ศึกษาได้¹⁻³

อย่างไรก็ดี แม้ว่างานวิจัยเชิงคุณภาพเริ่มมาจากนักวิชาการวิจัย ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ แต่ในปัจจุบันด้วยวิธีการทำงานด้านสุขภาพของพยาบาล มีความเหมาะสมกับการศึกษาความรู้ความจริงจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยความหนาแน่นของข้อมูลพื้นฐานความเป็นจริง (well-grounded theory) ที่แสดงถึงปรากฏการณ์แบบมีความเข้มข้นของเนื้อหา (rich or thick description) ของบริบทที่ศึกษา ทำให้นักวิจัยพยาบาลประจักษ์ในจุดเด่นของการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ จึงมีผลงานตีพิมพ์ออกมาเป็นจำนวนมาก³⁻⁵ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับวิจัยเชิงคุณภาพมีคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องกล่าวถึง เพื่อต่อยอดการไปทำความเข้าใจด้วยตนเอง หลายท่านอาจไม่คุ้นเคย ผู้เขียนจะพยายามนำเสนอให้การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นเรื่องง่าย สัมผัสได้ เข้าใจในคำศัพท์และกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับนักวิจัยมือใหม่ป้ายแดงอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด^{3,6}

ทุกภาคส่วนคงยอมรับว่า การวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้และสมรรถนะ สำหรับพยาบาลวิชาชีพ เพราะผลการวิจัยเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์นำมาซึ่งการปรับปรุงการตัดสินใจทางคลินิกได้⁶ ดังนั้นความคาดหวังสำคัญประการหนึ่งของทุกหลักสูตรของสภาการพยาบาลสำหรับพยาบาลวิชาชีพ คือ สามารถนำผลวิจัยมาใช้ประโยชน์ได้ อ่านเข้าใจ นำใช้ได้ ในประเด็นหลักฐานเชิงประจักษ์ ผลการศึกษาทางคลินิก ปัญหาความต้องการ การให้คุณค่าของผู้ป่วยรับบริการ เพื่อเพิ่มคุณภาพการบริการ การวิจัยช่วยในการคัดสรรเครื่องมือการประเมินผู้ป่วยที่ได้ความเที่ยงความตรง⁷

ธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพ: เป็น อยู่ คือ ?

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ไม่ใช่ชุดเทคนิคหรือปรัชญาที่เป็นหนึ่งเดียว ที่จริงแล้วได้เติบโตมาจากจารีตทางปัญญาและวินัยที่หลากหลาย⁸ เป็นทัศนะผ่านมุมมองพฤติกรรมของผู้คนจากมุมมองกว้าง แล้วเจาะลึกลงไปเรื่อยๆ ซึ่งการทำความเข้าใจนี้ ไม่สามารถวัดได้ด้วยเทคนิคการสำรวจเชิงปริมาณหรือสถิติใดๆ ดังนั้นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นการศึกษา ตรวจสอบเชิงลึกในประเด็นที่วิจัยซึ่งสามารถศึกษารายละเอียดของผู้ใช้บริการ หรือผู้ป่วยด้วยจำนวนที่มีจำกัดได้^{1,9-10}

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยในการศึกษา (examine) เชิงอัตวิสัยถึงประสบการณ์ของมนุษย์ ด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบไม่ใช่ตัวเลขสถิติ¹¹ โดยแสวงหาความรู้และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการ

วิเคราะห์ประสบการณ์ที่ซับซ้อนของผู้คนที่ศึกษามาก่อน¹² ทั้งนี้ วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถแบ่งได้หลายแบบ คือ 1) แบ่งตามการขึ้นนำของมุมมอง ความเชื่อหรือทฤษฎีของแต่ละวิธีนั้นๆ เช่น ทฤษฎีการตีความเชิงโครงสร้าง (constructivist-Interpretive theory) ทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (critical theory) ทฤษฎีโพสตีวิสต์ (post-positivist theory) ทฤษฎีโพสตรัคติวิสต์/โพสโมเดิร์น (post-structural/Postmodern theory) และ ทฤษฎีสตรีนิยม (feminist theory) เป็นต้น 2) แบ่งตามการออกแบบการวิจัย อาทิ การวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology)ชาติพันธุ์วรรณนา (ethnography) ทฤษฎีฐานราก¹³⁻¹⁴ (grounded theory) วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical method) และ กรณีศึกษา (case study)^{2,9} เป็นต้น

การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาเชิงอัตวิสัยแบบองค์รวม ที่สามารถพัฒนาผลวิจัยเป็นทฤษฎีได้¹⁴⁻¹⁵ สามารถสร้างรูปแบบการพยาบาลและช่วยการตัดสินใจทางคลินิกได้¹⁵ ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นทางเลือกที่ดีทางเลือกหนึ่งสำหรับพยาบาลที่มุ่งพัฒนาคุณภาพการบริการแก่ผู้รับบริการ จากการวิจัยประสบการณ์ด้านสุขภาพเป็นหน่วยวิเคราะห์ ทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว หรือระดับชุมชน หรือการพัฒนาการบริหารงานพยาบาลที่มีหน่วยวิเคราะห์เป็นระดับบุคลากร หรือระดับองค์กร เพื่อให้ได้ซึ่งคำตอบการวิจัยเพื่อพัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาองค์กรได้

การเริ่มต้นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ไม่ได้ใช้สมมติฐานการวิจัยดังเช่นที่การวิจัยเชิงปริมาณบางชนิดปฏิบัติ แต่ระบุเป็นปรากฏการณ์แล้วตั้งคำถามเชิงสังเกตที่จะศึกษา ทั้งนี้ คำถามวิจัยควรหมวดเป็นประโยคเดียว โดยใช้คำถามที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของมนุษย์ เช่น ตัวอย่างคำถามการวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา “ประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุที่เลี้ยงหลานในครอบครัวข้ามรุ่นเป็นอย่างไร?”¹⁶ “ครอบครัวในพื้นที่กึ่งเมืองภาคอีสานมีการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นอย่างไร?”¹⁷ “ท่านในฐานะพยาบาลที่ดูแลครอบครัว คิดว่าการปฏิบัติงานในหน่วยบริการปฐมภูมิที่ได้ผลดีต่อสุขภาพของครอบครัวมีอะไรบ้าง?”⁴ หรือ แรกเป็นคำถามย่อยเมื่อต้องการเจาะลึกจากคำถามหลัก “ท่านรู้สึกอย่างไรเมื่อลูกอยู่ในภาวะปวด?” แล้วแตกเป็นคำถามย่อยเมื่อต้องการเจาะลึก เช่น “เมื่อลูกมีอาการปวดเขาแสดงออกมาอย่างไรบ้าง? ที่ทำให้เราทราบว่าเขากำลังปวด” “แล้วคุณพ่อ หรือ คุณแม่ (หรือผู้ดูแล) ให้การช่วยเหลือเพื่อบรรเทาอาการอย่างไรบ้าง? ได้ผลเป็นอย่างไร? ทำอะไร? ให้บ้างที่รู้สึกว่าได้ผลดี (ช่วยบรรเทาปวดได้ดี)”^{18,19} เป็นต้น

การทบทวนวรรณกรรม (Literature reviews)

เนื้อหาส่วนการทบทวนวรรณกรรมนี้ อยู่ในส่วนบทนำของบทความ²⁰ โดยทำความเข้าใจกับผู้อ่านถึงสิ่งที่วิจัย ชี้แจงเหตุผล ที่มาของการออกแบบการวิจัย เช่น การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological study) ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของเรื่องที่ศึกษามาก่อนหน้า¹⁶ ส่วนการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (historical research) การทบทวนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากโดยเฉพาะเนื้อหาตามกรอบเวลาและคำถามการวิจัย โดยเฉพาะการได้ข้อมูลเชิงลึกมีความสำคัญมาก^{5,21} อย่างไรก็ตาม สำหรับการศึกษาแบบวิจัยเชิงฐานราก¹³ (grounded theory) ควรหลีกเลี่ยงการนำเสนอผลการทบทวนวรรณกรรมก่อนเริ่มการวิจัยเพราะจะก่อให้เกิดการปนเปื้อน (contamination) และอคติต่อข้อมูลและผลการวิจัยได้ ส่วนการวิจัยเชิงสังคมวิพากษ์²²⁻²³ (critical theorist) เป็นการวิจัยเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ให้ความสำคัญต่อการทบทวนวรรณกรรม เพื่อศึกษาว่ามีเหตุการณ์ทางสังคมอะไรเกิดขึ้นบ้าง เพื่อกำหนดรูปแบบ รายละเอียดการวิจัย²³

วิธีวิทยา (Methodology)

กระบวนการนิรนัย หรือ อนุมาน และอุปนัย หรือ อุปมาน (Deductive and inductive methods)

เป็นวิถีธรรมชาติของการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ระหว่างสองค่ายความคิดนี้ คือ วิธีการวิจัยแบบนิรนัย หรือ อนุมาน (deductive) หรือ จากเบื้องบนสู่ด้านล่าง หรือ ‘top down’ approach เป็นวิธีการวิจัยเชิงปริมาณที่วิจัยตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว จากนั้นมุ่งหาคำตอบจากคำถามวิจัยเฉพาะส่วนจากปรากฏการณ์ โดยมีการตั้งสมมุติฐานแล้วทดสอบสมมุติฐานที่ตั้งไว้ แต่ในส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยแบบอุปนัย หรือ อุปมาน (inductive) หรือแบบจากล่างสู่บน หรือ ‘bottom up’ approach ซึ่งเป็นวิถีในทางตรงข้ามกับการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเริ่มจากการศึกษาปรากฏการณ์ในวงกว้างก่อนศึกษาเจาะลึกลงสู่การแสวงหาคำตอบที่เฉพาะเจาะจง และ จบลงด้วยข้อสรุป หรือ ได้ทฤษฎีตั้งต้น²⁴⁻²⁵

มุมมองทางทฤษฎีซึ่งนำการวิจัย (Theoretical perspectives)

ก่อนทำวิจัยเชิงคุณภาพ สิ่งที่นักวิจัยจะต้องถามตนเองคือ ตัวผู้วิจัยมีความคิด ความเชื่อ มีมุมมองต่อปัญหาที่จะศึกษาอย่างไร? ซึ่งมุมมองทางทฤษฎีของการวิจัยเชิงคุณภาพนี้เป็นจุดเริ่มต้นการวิจัย และเมื่อได้ข้อมูลมาสู่การวิเคราะห์และอภิปรายผลเชิงทฤษฎีที่ชี้นำ มุมมองทางทฤษฎีขึ้นอยู่กับความเชื่อที่ผู้วิจัยใช้ชี้นำการวิจัยนั้นๆ กล่าวคือ เป็นมุมมอง หรือ กระบวนทัศน์ ที่ชี้นำการวิจัยตามที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

ทฤษฎีตีความเชิงโครงสร้าง (Constructivist-Interpretive approaches): แนวคิดทฤษฎีนี้เน้นการทำความเข้าใจในโลกทัศน์ตามประสบการณ์ของมนุษย์โดยอาศัยมุมมองของผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับสถานการณ์ที่กำลังศึกษาโดยใช้ความเข้าใจเชิงตีความที่เรียกว่าอรรถศาสตร์ (hermeneutics)²⁵ แนวคิดนี้ทำความเข้าใจหรือตรวจสอบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยศึกษาวิธีที่ผู้คนมีพัฒนาการตีความชีวิตของตนที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของพวกเขา ช่วยในการศึกษาถึงการดำเนินชีวิตประจำวัน

ทฤษฎีแนวคิดเชิงวิพากษ์ (Critical theory): เป็นทฤษฎีที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง หรือ change ประสบการณ์ หรือโครงสร้างทางสังคมในความไม่เท่าเทียม ความไม่เป็นธรรม นำมาซึ่งการพัฒนาความรู้สู่การช่วยสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลงทางบวก หรือ กล่าวได้ว่าใช้เพื่อการเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองสังคม^{11,23}

ทฤษฎีโพสต์โพสิติวิสต์ (The post-positivist perspective): มุมมองนี้เป็นกระแสแนวคิดที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกลังการละเลยความคิดเชิงอัตวิสัยใจหุนยนตอันเป็นผลจากการวิจัยเชิงปริมาณที่มุ่งเน้นวัตถุวิสัยเป็นกระแสหลัก จึงเกิดการมุ่งศึกษาความเป็นคน การตีความ เพื่อทำความเข้าใจตนต่ออัตวิสัยตามประสบการณ์ชีวิตของผู้คนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย¹¹

แนวคิดโพสต์สตรัคติวิสต์/หรือหลังสมัยใหม่ (Post structural, or postmodern studies): การศึกษานี้เน้นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันด้วยแนวคิดต่างๆ เช่น วัฒนธรรม (culture) เพศภาวะ (gender) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power) และ การกดขี่ (oppression)¹¹ ส่วนแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) ให้ความสนใจต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ มุมมอง ความเชื่อ ทักษะการมองโลก วิถีกฎหมายของสตรี วิธีการดำรงอยู่และการสร้างการรับรู้ถึงแหล่งประโยชน์ที่สนับสนุนให้สตรีรับสิทธิขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย ตลอดจนสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมทางเพศและการกดขี่ทางเพศ^{23,25}

การออกแบบวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 5 แบบหลัก ดังนี้

การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เป็นการศึกษาเพื่อค้นหาความหมายที่มีอยู่หลายประการภายใต้ปรากฏการณ์ที่ศึกษา และให้คำอธิบายอย่างครอบคลุมต่อปรากฏการณ์นั้นๆ มากกว่าคำอธิบายเพียงหนึ่งเดียวของปรากฏการณ์นั้นๆ²⁵ เป็นการอธิบายโลกแห่งประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้ถูกศึกษา ดังตัวอย่างบทคัดย่อของการวิจัยชนิดนี้เรื่องหนึ่ง²⁶

“การวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยาเชิงตีความ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุที่เลี้ยงหลานวัยรุ่นในครอบครัวข้ามรุ่น โดยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจงเป็นผู้สูงอายุที่เลี้ยงหลานวัยรุ่นในครอบครัวข้ามรุ่น ตามเกณฑ์การคัดเลือก 21 คน ในพื้นที่ 3 อำเภอในจังหวัด...เก็บข้อมูล เป็นเวลา 8 เดือนโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก บันทึกภาคสนาม และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการของไคเคิลแมน และอัลเลน 7 ขั้นตอน ผลการศึกษา: ได้แก่นความคิดหลัก 6 แก่น ได้แก่ 1) มีหลานเป็นที่พัก 2) เผชิญกับพฤติกรรมก้าวร้าวทั้งร่างกาย และจิตใจ 3) ผิดหวังและอับอาย 4) เลี้ยงสามต่อ 5) ไม่เชื่อฟัง 6) ติดตามหลานลำบาก โดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ ประสบกับปัญหาทั้งสุขภาพกายและจิตใจ ข้อเสนอแนะ พยาบาลครอบครัวควรให้การพยาบาลเชิงรุก ในการค้นหา ปัญหาในครอบครัวข้ามรุ่นที่ผู้สูงอายุเลี้ยงหลานในวัยรุ่น เพื่อป้องกันความรุนแรงในครอบครัว และการตั้งครุฑ ในวัยรุ่น”

การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) มีต้นกำเนิดจากการศึกษาทางมานุษยวิทยา โดยเน้นการศึกษามนุษย์ตามมุมมองเชิงวิวัฒนาการและทางสังคม²³ ซึ่งมุ่งเน้นศึกษาทางศาสตร์ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ของคนกลุ่มหนึ่ง²⁵ สำหรับพยาบาลมีการทำวิจัยแบบ ชาติพันธุ์วรรณาที่มุ่งเน้นประเด็นเฉพาะ²⁷ (focused ethnography) เผยแพร่จำนวนมาก การวิจัยชนิดนี้ ใช้ศึกษาการดำเนินการในชีวิตประจำวัน สำนวน แนวปฏิบัติและความหมายที่ใช้ร่วมกันจากแว่นเชิงวัฒนธรรมซึ่งผู้วิจัยอาจมีหรือไม่มีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมย่อยที่กำลังศึกษาอยู่ การวิจัยนี้มุ่งทำความเข้าใจประเด็นทางการบริการสุขภาพ หรือ ทางสังคมเฉพาะที่ส่งผลต่อแง่มุมต่างๆ ที่สนใจของการปฏิบัติการพยาบาลได้ดังตัวอย่างบทคัดย่อของการวิจัยชนิด focused Ethnography เรื่องหนึ่ง²⁸ “การศึกษาเพื่ออธิบายทุกข์-สุขของผู้สูงวัยที่ต้องพึ่งพาครอบครัว และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับทุกข์-สุขของผู้สูงวัยตามบริบทสังคมวัฒนธรรม ด้วยวิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณาแบบเจาะจง ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้สูงวัยที่มีภาวะพึ่งพาครอบครัวและมีประสบการณ์ในการดูแลสมาชิกเจ็บป่วยเรื้อรังในครอบครัว 27 คน ในพื้นที่.....เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การสนทนากลุ่ม การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และบันทึกภาคสนาม ความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้ตรวจสอบแบบสามเส้า ยืนยันความเที่ยงตรงของข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้ผลการศึกษา 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ทุกข์-สุขของผู้สูงวัยที่ต้องพึ่งพาครอบครัว และ 2) ปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับทุกข์-สุขของผู้สูงวัยที่ต้องพึ่งพาครอบครัว ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานต่อสหวิชาชีพในการออกแบบพัฒนากลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพสำหรับการดูแลผู้สูงวัย รวมทั้งการให้ข้อเสนอที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยแบบองค์รวมต่อไป”

การศึกษาเชิงทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) เป็นการศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานราก เป็นการศึกษาอย่างเป็นระบบทางสังคมที่มีอยู่ของปฏิสัมพันธ์ของคนกับคนจนได้ผลสรุป เป็นทฤษฎีทางสังคม กล่าวคือ เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพอีกชนิดหนึ่งที่พยายามไขความหมายของปฏิสัมพันธ์ของคน การกระทำทางสังคม และประสบการณ์ของผู้คน¹³⁻¹⁴ โดยคำอธิบายเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากการตีความหรือคำอธิบายของผู้ให้ข้อมูลเอง ดังตัวอย่างบทความการวิจัยแบบทฤษฎีฐานรากเรื่องหนึ่ง²⁹

“การวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีฐานรากแบบสตราสส์ (Straussian grounded theory approach) นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ อธิบายวิธีบริหารจัดการดูแลตนเองและครอบครัวในระยะยาวของผู้ดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง ในเขตอำเภอ.....ของจังหวัด ชายแดนใต้ คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากผู้ที่มีประสบการณ์การดูแลผู้ป่วยโรค

หลอดเลือดสมอง อย่างน้อยวันละ 4 ชั่วโมง เป็นเวลาต่อเนื่องกันตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป และอาศัยอยู่ในพื้นที่ๆ ระบุ 15 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดย การสัมภาษณ์เชิงลึกพร้อมบันทึกเทป ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการบันทึก ภาคสนาม ซึ่งเป็นวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วย เทคนิคการกำหนดรหัส ผลการวิจัย พบว่า ผู้ดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองมีการบริหารจัดการดูแลตนเอง และครอบครัว ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการดูแลผู้ป่วยตามสภาพการเจ็บป่วย ใน 3 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 ทุ่มเหตุแลกรักษา ซึ่งเป็นระยะที่เต็มไปด้วยความหวังในผลของการรักษา ระยะที่ 2 หาวิธีป้องกันอย่าให้ทรุด ระยะที่ 3 หยุดแสวงหาการรักษา เป็นระยะที่ผู้ดูแลปลงกับชีวิต และ ผลการรักษา หันมาลงทุนกับตนเอง พยายามดูแลสุขภาพตนให้แข็งแรง”

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical method) เป็นกระบวนการสร้างข้อเท็จจริงและหลักการตามลำดับเหตุการณ์และวิวัฒนาการหรือวิถิต่างประวัติศาสตร์ของสิ่ง/ปรากฏการณ์ที่ศึกษา สารสำคัญของการวิจัยทางประวัติศาสตร์คือการวิเคราะห์ผลของเหตุการณ์ที่กำหนดแล้วทำความเข้าใจผลกระทบของเหตุการณ์นั้นๆ ต่อสภาพในปัจจุบัน^{5,21} ดังตัวอย่างบทความการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่ง⁵

“วิจัยเชิงคุณภาพเชิงประวัติศาสตร์ อธิบายถึงประสบการณ์การก่อตั้งคณะพยาบาลศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย ตามประสบการณ์การรับรู้ของอาจารย์รุ่นแรกของคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น รวมถึงการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้ง ดำเนินการสัมภาษณ์ เชิงลึกผู้เกี่ยวข้องจำนวน 12 คนซึ่งเป็นผู้ก่อตั้ง เป็นอาจารย์รุ่นแรกของการดำเนินการจัดการเรียนการสอน อาจารย์ที่เป็นศิษย์เก่ารุ่นแรกของการจัดการเรียนการสอน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา สร้างแก่นความคิดจากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ การบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบแก่นความคิด 3 กลุ่ม คือ 1) การก่อกำเนิดคณะพยาบาลศาสตร์แห่งแรกของประเทศ: ก้าวเข้าสู่ความอิสระทางวิชาชีพ 2) การเตรียมอาจารย์และนักศึกษาในหลักสูตรปริญญาตรีในระยะเริ่มต้น และ 3) แนวโน้มและข้อเสนอแนะทางเพื่อการจัดการรองรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ นำไปสู่การปรับปรุงการบริหารจัดการองค์กร และการจัดการเรียนการสอนนักศึกษาในอนาคต”

การศึกษาแบบกรณีศึกษา (The case study method) เป็นการวิจัยเพื่อ มุ่งหาคำตอบแบบ 1) บรรยาย (description) เป็นการมุ่งแสดงรายละเอียดพร้อมทั้งบริบทของปรากฏการณ์ที่เลือกศึกษาอย่างสมบูรณ์ 2) อธิบาย (explanation) เป็นการอธิบายถึงเหตุและผลของสิ่งที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ซับซ้อน อาจเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยศึกษามาก่อน หรือ 3) แสวงหาคำตอบ (exploratory) ว่าเรื่องนั้นๆ เกิดได้อย่างไร เพื่อตอบคำถามว่า ทำไม (Why) หรืออย่างไร (How) เป็นการวิจัยนำร่อง² ได้ข้อค้นพบชั่วคราวหรือเพื่อสร้างสมมติฐานสำหรับการวิจัย แล้วพัฒนาวิธีวิจัยอื่นเพื่อช่วยให้นักวิจัยค้นหาประเด็นที่จะศึกษาพัฒนางานต่อไป

การวิจัยแบบกรณีศึกษานี้ เป็นได้ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ซึ่งมีจุดเน้นไปที่ปรากฏการณ์เฉพาะหรือประเด็นที่สนใจ อาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือสถาบันใดๆ ซึ่งรวมทั้งข้อมูลในอดีตที่ได้รับการบันทึกไว้²³ ในการศึกษามุ่งเน้นที่มุมมองของผู้ป่วย หรือ ผู้รับบริการเป็นศูนย์กลาง สำหรับการศึกษาที่มีกระบวนการที่อาจแตกต่างกัน อยู่ที่ทีมวิจัยร่วมกันออกแบบเพื่อตอบโจทย์วิจัย รวมถึงขึ้นอยู่กับปรัชญาความเชื่อของทีมวิจัยในการกำหนดวิธีการและการวิเคราะห์กรณีศึกษา ทั้งนี้ การวิจัยแบบกรณีศึกษาสามารถใช้ออกแบบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาผลของการใช้โปรแกรม เหตุการณ์ กิจกรรม กระบวนการ หรือบุคคลตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไปในเชิงลึกกรณีต่างๆ มีความผูกพันตามเวลาและกิจกรรม และนักวิจัยรวบรวมข้อมูลโดยละเอียดโดยใช้ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายในช่วงเวลาที่กำหนด แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ 1) กรณีศึกษาเดียว (single case study) มุ่งศึกษาเฉพาะปรากฏการณ์ใด ปรากฏการณ์หนึ่งหรือกรณีใดกรณีหนึ่งเพียงกรณีเดียว (one phenomenon)

โดยบูรณาการความรู้ที่ได้จากการศึกษาในกรณี/สถานการณ์เดียว ให้คำอธิบายการเกิดปรากฏการณ์นั้นๆ 2) การวิจัยแบบพหุกรณี (multiple case study) มีลักษณะคล้ายคลึงกับการศึกษารายกรณีที่ศึกษาข้อมูลของกรณีศึกษา ตั้งแต่ 2 กรณีขึ้นไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ได้มีความหลากหลาย (diversity) ครอบคลุม นำข้อมูลหาความสัมพันธ์เปรียบเทียบสู่การสร้างข้อสรุป³⁰ การปฏิบัติ (generalizability) หรือสรุปเป็นทฤษฎี ดังตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษาเรื่องหนึ่ง³¹

“.....งานวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา หน่วยวิเคราะห์คือชุมชนชาวเวียดนามในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาประสบการณ์หรือกลยุทธ์ ในการรับมือต่อภาวะวิกฤตทางชนชาติ ในสังคมที่เผชิญของครอบครัวเวียดนามอพยพในจังหวัด.....เก็บข้อมูลโดยการทบทวนเอกสาร การสังเกตในชุมชน สัมภาษณ์เชิงลึก และการบันทึกภาคสนาม พบข้อมูลที่สะท้อนวิถีการเผชิญปัญหาวิกฤต โดยยึดมั่นในจิตวิญญาณทางวัฒนธรรม ครอบครัวของชาวเวียดนาม ในการเผชิญภาวะวิกฤตถูกกดดันทางสังคมการเมืองต่อเนื่องยาวนาน สามารถรับมือฟันฝ่าปัญหาได้อย่างน่าสนใจ ผู้ให้ข้อมูลเป็นสมาชิกครอบครัวเวียดนามอพยพและผู้เกี่ยวข้อง 20 คน ในชุมชนชาวเวียดนามแห่งหนึ่ง... ผลการวิเคราะห์เนื้อหาได้แก่นความคิด คือ “สร้างสิ่งยึดมั่น” ทั้งรูปธรรม และ นามธรรม ดังนี้ 1) การสร้างศาลเจ้าบูชาในหมู่บ้าน 2) การตั้งหิ้งบูชาบรรพบุรุษและ การเชิดชูวีรบุรุษโฮจิมินห์ ข้อค้นพบนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนการดูแลครอบครัวที่ต้องเผชิญภาวะวิกฤตและออกแบบโปรแกรมเพื่อช่วยให้สมาชิกครอบครัวที่เป็นผู้รับบริการมีพลังจิตและการรับรู้ทางบวก อาจเป็นประโยชน์และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการส่งเสริมให้ครอบครัวบรรเทาและผ่านพ้นภาวะวิกฤตนั้นได้”

เครื่องมือวิจัย (Instruments) เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพมีหลากหลาย เช่น การเขียนบันทึกข้อมูลและบันทึกการสังเกตของนักวิจัย การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ชนิดต่างๆ สัมภาษณ์รายบุคคล การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (focus group interviews) การระดมสมอง (brainstorming interviews) การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์^{20,32} ปัจจุบันเทคโนโลยีพัฒนาไป มีการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มผ่านทางไลน์ (LINE) และการประชุมทางไลน์ (LINE Meeting) ได้

ทั้งนี้ ในการสัมภาษณ์ในงานวิจัยเชิงคุณภาพอาจมีแนวทางสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างก่อนเจาะลึกแบบไม่มีโครงสร้างคำถาม (unstructured) แบบมีโครงสร้าง (structured) หรือ แบบกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured) ก็ได้ ร่วมกับการสังเกต (observation techniques) ซึ่งเทคนิคต่างๆ สามารถกลับไปกลับมาได้

การสังเกตในงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบเปิดเผยหรือปกปิด (Overt or covert observation) การสังเกตเป็นการมองเห็นแล้วคิดวิเคราะห์ซึ่งเป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติของมนุษย์ นักวิจัยเชิงคุณภาพ ต้องมีศักยภาพด้านการสังเกตในการเก็บข้อมูล อาจสังเกตแบบปกปิดซึ่งนักวิจัยสวมบทบาทแบบ “คนใน” ปะปนอยู่ในพื้นที่วิจัย โดยไม่แจ้งให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ นำตนเองเข้าไป กลมกลืนกับธรรมชาติของสนามและเข้าไปร่วมมีประสบการณ์ในสนามอย่างจริงจัง มีการสืบค้น พูดคุย เพื่อหาข้อมูลเป็นไปอย่างปกติ เสมือนเป็นการดำเนินชีวิตปกติ การสังเกตแบบ “แอบมอง” หรือ อีสานเรียก “ซอมเบ้ง” นี้ สามารถบันทึกพฤติกรรมตามธรรมชาติในชีวิตประจำวันของกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัย แต่อาจถูกกล่าวหาว่าผิดจรรยาบรรณเนื่องจากผู้เข้าร่วมวิจัยถูกติดตามโดยไม่รู้ตัว และไม่ทราบว่ากำลังถูกบันทึกอะไรอยู่ซึ่งมีข้อดี คือได้ข้อมูลในสภาพธรรมชาติ แต่ต้องอธิบายประเด็นด้านจริยธรรมการวิจัยให้ชัดเจน มีข้อเสียคือหากปฏิบัติได้ไม่เหมาะสมอาจส่งผลต่อความไว้วางใจของผู้ให้ข้อมูลและผลวิจัย ส่วนการสังเกตแบบเปิดเผย คือแจ้งให้ผู้ถูกสังเกตทราบ เป็นวิธีการสังเกตอย่างเปิดเผย ให้ผู้เข้าร่วมทราบว่าพวกเขากำลังถูกสังเกตเพื่อตอบโต้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างครบถ้วน²³ ข้อจำกัดของการสังเกตแบบเปิดเผยนี้ เรียกว่า ‘hawthorne effect’ (หรือ บางที่เรียกว่า observer effect) ซึ่งเกิดความ

แปรปรวนคือผู้เข้าร่วมอาจมีการเปลี่ยนแปลง ไม่เป็นธรรมชาติ หรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเนื่องจากการถูกสังเกต¹¹ ดังนั้นสามารถแก้ไขข้อจำกัดและสร้างสมดุลในข้อโต้แย้งสองด้านนี้ได้โดยการแจ้งผู้ร่วมวิจัยเป้าหมายเรื่องการถูกสังเกตไว้ล่วงหน้า และเมื่อมีการบันทึกรายงานผลการสังเกต มีการสรุปให้ผู้ถูกสังเกตฟังเพื่อรับการอธิบายถึงความพฤติกรรมของกลุ่มได้อย่างตรงไปตรงมา

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลเชิงคุณภาพ (Trustworthiness)

การทำวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ให้ความสำคัญเรื่องความน่าเชื่อถือของเครื่องมือวิจัย (reliability of the instruments) และความถูกต้อง (validity of the instruments) ของเครื่องมือถือเป็นสิ่งสำคัญ และเราถือว่าการทำวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่สำคัญคือ ผู้เก็บข้อมูลที่จะต้องได้รับการฝึกให้ทราบว่า จะเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร เพราะเป็นข้อมูลเชิงอัตวิสัย อย่างไรก็ตาม การวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญเรื่องการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้ ความถูกต้องและความครอบคลุมของข้อมูล โดยมีคำศัพท์เฉพาะที่ใช้ คือ 'การยืนยัน' (confirmability) เพื่อเพิ่มความมั่นใจ ว่าผลลัพธ์จะได้รับการยืนยันโดยบุคคลอื่นๆ ที่มีความเป็นกลางของข้อมูล โดยมีการสะท้อนและผ่านการทบทวนโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับข้อสรุปที่ผู้วิจัย ตีความของข้อมูล มีการตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูล (member checking) เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลยอมรับผล การวิจัยว่าเป็นจริงตรงกับประสบการณ์ของพวกเขา มีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เมื่อเก็บข้อมูล “ต่างสถานที่ ต่างวิธี ต่างเวลา ต่างคน” คือ ได้ผลสอดคล้องกันแม้ว่าเก็บข้อมูลในสถานที่ที่ต่างกัน หรือ เก็บข้อมูลด้วยวิธีการที่ต่างกัน เก็บข้อมูลในวัน-เวลาที่ต่างกัน หรือ เก็บข้อมูลจากคนละคนกัน หรือ เก็บข้อมูลโดยคนละคนกัน สามารถนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกันแล้วไม่มีสาระสำคัญที่แตกต่างกัน จากนั้น มีการอธิบายและตรวจสอบข้อมูลกับผู้เชี่ยวชาญก่อนนำเสนอผลค้นพบ คำว่า confirmability นี้มีคุณลักษณะสามประการ ได้แก่ มีความน่าเชื่อถือ (credibility) ตรวจสอบได้ (auditability) และความสามารถในการถ่ายโอนผลวิจัยได้ (transferability)¹¹ เพราะข้อมูลที่ได้จากการวิจัยสามารถต่อยอดในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่น หรือในบริบทอื่นได้สำหรับการสร้าง Credibility เพื่อให้มั่นใจว่าผลการวิจัยเป็นจริง และน่าเชื่อถือ โดยมีแบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิก่อนเก็บข้อมูล ผู้วิจัยผ่านการฝึกปฏิบัติการวิจัยเชิงคุณภาพ กับทีมผู้วิจัยผู้ทรงคุณวุฒิ มีการเก็บข้อมูลหลากหลาย วิธีควบคู่กันไป มีการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ทรงคุณวุฒิ dependability เป็นวิธีการเพื่อให้แน่ใจว่า ข้อค้นพบนั้นๆ สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้โดยให้แสดงรายละเอียดต่างๆ ตลอดกระบวนการวิจัยการ อ้างอิงคำพูดของผู้ให้ข้อมูล (direct quote) ระบุหลักฐานอ้างอิงที่มา^{9,11,20}

คำศัพท์เรียก “ตัวอย่างข้อมูลวิจัย” กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาในงานวิจัยเชิงคุณภาพเราไม่เรียกว่าเป็น “กลุ่มตัวอย่าง” (subject) ดังเช่นที่การวิจัยเชิงทดลองในงานวิจัยเชิงปริมาณใช้เรียก แต่ในการวิจัยเชิงคุณภาพ เรียก ผู้ร่วมวิจัย (participants) หรือ ผู้ให้ข้อมูล (informants/key informants) ประชากรตัวอย่างในการวิจัยเชิงคุณภาพแปรเปลี่ยนไปตามโจทย์การวิจัยซึ่งอาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล สถาบัน แตกต่างกันไป และข้อมูลที่ศึกษาอาจเป็นข้อมูลในอดีตและปัจจุบัน สามารถใช้เอกสารต่างๆ ได้ในรูปแบบต่างๆ อาทิ สมุดบันทึกประจำวัน หนังสือพิมพ์เก่า และจดหมาย เป็นต้น ส่วนการได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีวิธีหลากหลายในวิจัยเชิงคุณภาพ หรือ ที่การวิจัยเชิงปริมาณเรียกว่า “การสุ่มตัวอย่าง” มีรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น การเชิญชวนผู้ให้ข้อมูลแบบตามความสะดวก (convenience) หรือ แบบตามวัตถุประสงค์ (purposive sampling) การวิจัย การสุ่มตัวอย่างแบบปั้น เปะ คือ ค่อยๆ พอกพูน เป็นก้อนหิมะ (snowballing sampling) หรือการสุ่มตัวอย่างแบบเข้มข้น (intensity sampling to name a few) เป็นต้น^{2,20,23-24,27} เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพมีจำนวนน้อย

จึงมักใช้เทคนิคตามสะดวกหรือแบบเจาะจง โดยมุ่งเน้นคัดสรรตามคุณสมบัติว่าเป็นผู้มีประสบการณ์ตามวัตถุประสงควิจัย คือ 'อุดมข้อมูล' ('information-rich')¹¹

นอกจากนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพมีเทคนิคเฉพาะในการได้มาซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในบางชนิดของการวิจัยตามปรัชญาความเชื่อเฉพาะ เช่น การวิจัยเชิงทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) ใช้เทคนิคที่เรียกว่า การสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยเริ่มจากการที่นักวิจัยเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เบื้องต้นไปพร้อมๆ กัน จากนั้นเก็บข้อมูลเพิ่มเติมพร้อมกับการให้รหัสและจะเริ่มได้ผลการวิเคราะห์เบื้องต้นซึ่งเน้นการอิงข้อมูลจากบุคคลเป็นสำคัญ สิ่งนี้แตกต่างจากการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่อิงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลมากกว่าจากบุคคล¹³⁻¹⁴

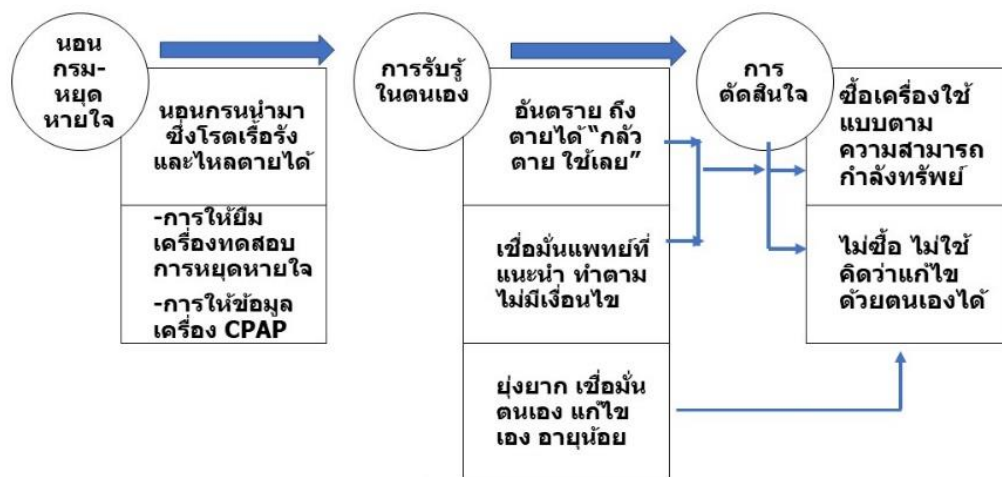
จริยธรรมการวิจัย (Ethics) การวิจัยเชิงคุณภาพต้องใช้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสนทนากลุ่ม การสังเกต การมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลต่างๆ มากมาย ดังนั้นจึงมีประเด็นเชิงจริยธรรมที่ผู้วิจัยต้องให้ความสำคัญถึงข้อจำกัด ผลกระทบต่ออาสาสมัครจากงานวิจัย ทั้งต่อตัวผู้ให้ข้อมูลเอง ครอบครัวและสังคมเป็นสำคัญ ภายใต้คำแนะนำของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ต้นสังกัดซึ่งต้องได้รับการพิจารณาอนุญาตก่อนดำเนินการศึกษาใดๆ ซึ่งอาสาสมัคร ต้องได้รับการคุ้มครอง ให้ปลอดภัยจากภัยคุกคาม หรือ ความเสี่ยงใดๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น ต้องมีการลงนามยินยอม ในการร่วมวิจัย เป็นลายลักษณ์อักษร^{11,23} ซึ่งก่อนการลงนามต้องได้รับคำอธิบายจากนักวิจัยอย่างชัดเจน สามารถสอบถามนักวิจัยติดต่อได้เมื่อต้องการ หรือสอบถามเมื่อมีความสงสัย

การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล (Data collection and analysis) ในการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นของงานวิจัยเชิงคุณภาพ มักดำเนินการไปควบคู่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต ซึ่งมุ่งเน้นประสบการณ์ส่วนบุคคล เมื่อได้รับการสัมภาษณ์ อาจจะมีภาวะทางอารมณ์ เข้ามาเกี่ยวข้อง ความบอบช้ำโดยธรรมชาติ ดังนั้นในงานวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยจึงมีบทบาทสำคัญ ในการเข้าใจช่วงเวลาเหมาะสม ออกแบบการถามพูดคุย รู้จังหวะที่เหมาะสมในการเก็บข้อมูล หากมีการกระตุ้นอารมณ์โดยไม่เจตนา ต้องรู้จักที่จะ สร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ลดความกดดันให้สภาพอารมณ์ของผู้ให้ข้อมูลดีขึ้น ดังนั้นนักวิจัยเชิงคุณภาพที่มีประสบการณ์จึงมีความสำคัญในการช่วยฝึกหัดเป็นพี่เลี้ยง ให้กับนักวิจัยมือใหม่ในการเก็บข้อมูล ในกลุ่มที่เปราะบางต่างๆ เหล่านี้¹¹ มักมีคำถามว่าเราควรหยุดเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเมื่อใด หรือ จำนวนผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพควรมีเท่าใด คำตอบ คือ เมื่อข้อมูลอิ่มตัว (data saturations) ศัพท์คำนี้ชวนให้คิดถึงน้ำเชื่อมหรือสารละลายที่อิ่มตัว ความอิ่มตัวของข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นจุดที่เกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยที่มีการรวบรวมข้อมูลเพียงพอที่ได้ เพราะเมื่อเก็บต่อไปก็เป็นข้อมูลซ้ำๆ กับที่ผ่านมาไม่ทำให้เกิดข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติม³

การวิเคราะห์ข้อมูล (Result analysis of data) การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวข้องกับกระบวนการอุปนัย หรืออุปมาน (inductive) มีการตรวจสอบคำ คำอธิบาย และกระบวนการ ผู้วิจัยใช้เหตุผลเชิงอุปนัยเพื่อจัดเรียงและทำความเข้าใจข้อมูลของตน โดยพื้นฐานแล้ว ในการวิเคราะห์ต้องมุ่งหาความสัมพันธ์ (ทฤษฎีฐานราก/grounded theory) ความสำคัญ (การวิจัยทางประวัติศาสตร์/historical research) รูปแบบ/แบบแผน (กรณีศึกษา/case study) หรือทฤษฎีทั่วไป¹¹ จากนั้นอธิบายผลการวิจัยร่วมกันในหมู่นักวิจัย ซึ่งขั้นตอนนี้ กระทำหลังการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลทุกครั้ง ที่มีการอ่านข้อมูลซ้ำแล้วซ้ำอีก การจัดระเบียบข้อมูล (organization of data) การเข้ารหัส (coding) ลบการระบุตัวตน (de-identifying) การเข้ารหัสใหม่ (re-coding) การจัดหมวดหมู่ (categorizing) การสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ (exploration of relationships between categories) การปรับปรุงและพัฒนาทฤษฎี (refinement and development of theory) และบูรณาการเข้ากับความรู้ที่มีอยู่แล้ว (incorporation in to pre-existing knowledge)^{1-3,11}

การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในที่นี้ขอเสนอวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพิจารณาการมีอยู่ของคำ หรือแนวคิดบางอย่างที่ซ่อนอยู่ภายในข้อมูลที่สัมผัสมา (เช่น ตัวอย่างการวิเคราะห์ข้อความในใบงานที่ดูวิดิทัศน์คำปราศรัยของคังคุโบครั้งนี้) เพื่อใช้วิเคราะห์เนื้อหา นักวิจัยสามารถระบุปริมาณและวิเคราะห์การมีอยู่ ความหมาย และความสัมพันธ์ของคำ แก่นความคิด หรือแนวคิด หรือ วัฒนธรรมบางอย่างได้ ทั้งนี้ การวิเคราะห์เนื้อหามีสองประเภท 1) การวิเคราะห์แนวคิด (conceptual analysis) และ 2) การวิเคราะห์เชิงสัมพันธ์ (relational analysis) โดย การวิเคราะห์แนวคิด เริ่มจากการกำหนดการมีอยู่และความถี่ของแนวคิดในข้อความที่วิเคราะห์ ส่วนการวิเคราะห์เชิงสัมพันธ์เป็นการพัฒนาการวิเคราะห์แนวคิดเพิ่มเติมโดยการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดในข้อความนั้นๆ ผลการวิเคราะห์แต่ละประเภทนำไปสู่ผลลัพธ์ ข้อสรุป การตีความ และความหมายที่แตกต่างกันได้³

โดยทั่วไปแล้ว เราเริ่มต้นการวิเคราะห์แนวคิดก่อน ลองตรวจสอบคร่าวๆ ว่ามีปริมาณและการมีอยู่ของแนวคิดนั้นเพียงใด ตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความหมายโดยนัยและการตัดสินใจตามอัตวิสัยเราเอง (ในประเด็นด้านความน่าเชื่อถือและความถูกต้อง) จากนั้นตั้งรหัสคำศัพท์ที่เห็น อาจใช้พจนานุกรมหรือกฎการแปลตามบริบทช่วยในคำที่สื่อความหมายเดียวกัน แล้วเริ่มต้นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงแนวคิด ตามคำถามการวิจัยและเลือกตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์ แล้วเข้ารหัสข้อความ จัดหมวดหมู่เนื้อหาที่สามารถจัดได้ ซึ่งเป็นการลดทอนค่าแบบเลือกสรร ลดข้อความที่เป็นหมวดหมู่ หาความสัมพันธ์ของหมวดหมู่ ตัดสินใจว่าเราควรจะแยกแยะแนวคิดต่างๆ อย่างไร แล้ววิเคราะห์ผลลัพธ์ จัดทำข้อสรุปและลักษณะทั่วไปที่เป็นไปได้ กำหนดว่าจะทำอย่างไรกับข้อความที่ไม่เกี่ยวข้อง ไม่พึงประสงค์ หรือไม่ได้ใช้ อาจตรวจสอบใหม่ เพิกเฉย หรือประเมินรูปแบบการเขียนโค้ดอีกครั้ง ติความผลลัพธ์อย่างรอบคอบเนื่องจากการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงแนวคิดสามารถระบุปริมาณข้อมูลได้เท่านั้น เมื่อต้องการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแนวคิด ใส่โค้ดความสัมพันธ์ ทำการวิเคราะห์ความถี่ที่เกิดเหตุการณ์ตามโจทย์วิจัย พิจารณาความเหมือน ความต่าง หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามโจทย์วิจัย จัดทำแผนผังการนำเสนอ เช่น ตัวอย่างแผนผังการตัดสินใจซื้อ หรือไม่ซื้อเครื่องอุปกรณ์เพื่อลดตนเองของผู้ป่วย³³ (รูปภาพที่ 1)

รูปภาพที่ 1 แสดงผลตัวอย่างการวิเคราะห์เนื้อหาเบื้องต้นและความสัมพันธ์ของข้อมูลเชิงคุณภาพ

การอภิปรายผลและข้อเสนอทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Discussions and recommendations)

การทำวิจัยเชิงคุณภาพ สิ่งที่คาดหวัง คือ ได้ผลงาน ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์เฉพาะ เช่น ผู้หญิงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (ทฤษฎีสตรีนิยม) หรือกลุ่มคนในหมู่บ้านชนเผ่าเล็กๆ (วิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา) การอภิปรายอาจให้ภาพชีวิตในสภาพแวดล้อมที่เฉพาะเจาะจง โดยการอภิปรายผลจะช่วยให้มองเห็นภาพชีวิตในภาพแวดล้อมที่เฉพาะเจาะจงตามโจทย์วิจัย ทำให้นักวิจัยสามารถค้นพบข้อมูลบางอย่างที่ยังไม่มีผู้ใดเคยนำเสนอ ซึ่งต้องอธิบายให้ได้ว่าค้นพบอะไร ผลลัพธ์หมายถึงอะไร ดีความได้อย่างไร มีข้อจำกัดในการศึกษาหรือไม่ อย่างไร และมีผลกระทบที่เป็นไปได้ สำหรับการวิจัยเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาความรู้หรือไม่ อะไร²⁰

การสรุปในงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Conclusion of the qualitative research paper)

ข้อสรุปอาจกว้างมากโดยเน้นประเด็นปัญหาโดยการสร้างความตระหนักรู้หรือความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับประสบการณ์ของมนุษย์ ผู้อ่านและในฐานะผู้ใช้ผลงานวิจัย เช่น พยาบาล มีความต้องการความชัดเจนว่าผลการวิจัยเชิงคุณภาพมีความน่าเชื่อถือ (credible) และเชื่อถือได้ (trustworthy) เพียงใด^{6,11,20} และมักพบเสมอว่า ข้อผลงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้ ให้ข้อมูลมากมาย กว้างขวาง จนนักวิจัยบางส่วน มีความยากลำบากในการสรุปตีพิมพ์เป็นบทความในพื้นที่จำกัด

บทส่งท้าย

บทความนี้ ได้นำเสนอภาพรวม คำศัพท์ วิธีการทำวิจัยเชิงคุณภาพเบื้องต้น แนวคิดทฤษฎีซึ่งนำการวิจัยแนวทางระเบียบวิธี และสรุปความถึงการทำวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูล ปรากฏการณ์ของผู้คนในธรรมชาติของการใช้ชีวิต เพื่อสนับสนุนผู้วิจัยมือใหม่ให้ก้าวไปสู่ระดับความสามารถด้วยประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง มีความเข้าใจและการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ นำมาใช้เกิดประโยชน์ทั้งด้านการออกแบบ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเผยแพร่ผลงานวิจัยเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ทางการพยาบาลต่อไป

References

1. van Schothorst-van Roekel J, Weggelaar-Jansen AMJ, Hilders CC, De Bont AA, Wallenburg I. Nurses in the lead: A qualitative study on the development of distinct nursing roles in daily nursing practice. BMC Nurs 2021;20:97. doi.org/10.1186/s12912-021-00613-3.
2. Chowdhury A, Shil NC. Thinking 'qualitative' through a case study: Homework for a researcher. Am J Qualitative Res 2021;5(2):190-210. doi.org/10.29333/ajqr/11280.
3. Jongudomkarn D. Qualitative research: Reflections based on practice. Journal of Nursing Science & Health 2002;25(1),85-98. (in Thai)
4. Jongudomkarn D, Macduff C. Development of a family nursing model for prevention of cancer and other noncommunicable diseases through an appreciative inquiry. Asian Pac J Cancer Prev 2014;15(23):10367-74.
5. Jongudomkarn D, Lertrat P. The emergence of the first nursing faculty of nursing in Thailand: A step towards professional autonomy. Journal of Nursing Science and Health 2014;37(2):57-70. (in Thai)
6. Ingham-Broomfield B. A nurses' guide to qualitative research. AJAN 2014;32(3):34-40.

7. Announcement of Thailand Nursing and Midwifery Council on curriculum qualification standards of nursing and midwifery profession. Royal Gazette, B.E. 2017;135(4d):03. (in Thai)
8. Banks G, Stewart-Withers R, Mcgregor A, Meo-Sewabu L. Qualitative research 2014 [Internet]. 2020 [cited 2023 Dec 10] Available from: <https://10.4135/9781473921801.n4>
9. Denzin NK, Lincoln YS. In: Jongudomkarn D, editors. The Sage handbook of qualitative research. Thousands Oak: Sage; 2011:p.54.
10. Patton MQ. Qualitative research and evaluation methods 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications; 2002.
11. Borbasi S, Jackson D. Navigating the maze of research. Chatswood, Sydney: Mosby Elsevier; 2012.
12. Moxham L. Nurse education, research, and evidence-based practice. In: Berman A, Snyder SJ, Levett-Jones T, Hales M, Harvey N, Luxford Y, Moxham L, Park T, Parker B, Reid-Searl K, Stanley D, editors, Kozier and Erb's fundamentals of nursing, 2nd ed. Frenchs Forest, Sydney: Pearson Australia; 2012.
13. Glaser BG, Strauss AL. The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Chicago: Aldine; 1967.
14. Corbin J, Strauss A. Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory, 3rd ed. Washington, DC: Sage Publications; 2008.
15. Burns N, Grove SK. Understanding nursing research - building an evidence-based practice, 5th ed. Maryland Heights, Missouri: Elsevier Saunders; 2011.
16. Hongthai K, Jongudomkarn D. A phenomenological study on older persons as a breadwinner of a skipped-generation family: Day by day coping journey in Thai context. Int J Qual Stud Health Well-being 2021;(1):1967260. doi: 10.1080/17482631.2021.1967260.
17. Neelasmith S, Jongudomkarn D. Family practices for preventing adolescent pregnancy in Isan regional Thailand. IJMRAP 2019;2(2):57-64.
18. Forgeron PA, Jongudomkarn D, Evans J, Finley GA, Thienthong S, Siripul P, et al. Children's pain assessment in northeastern Thailand: Perspectives of health professionals. QHR 2009;19(1):71-81.
19. Jongudomkarn D, Forgeron P, Siripul P, Finley A. My child you must have patience and Kreng Jai: Thai parents and child pain. Journal of Nursing Scholarship 2012;44(4):323-31. doi: 10.1111/j.1547-5063.2012.01467.x.
20. Polit DF, Hungler BP. Essentials of nursing research: Methods, appraisal, and utilization. 8th ed. Philadelphia, Wolters Kluwer/Lippincott Williams and Wilkins; 2013.
21. Boontoch K, Jongudomkarn D, Supapanyakul R, Poonthawe P, Ha DT, Arofiati F. Strategies for creating professional nursing instructors from newly graduated nurses by Associate

- Professor Saiyud Niyomviphat: An analysis of historic qualitative secondary data. *Journal of Nursing Science & Health* 2022;45(2):53-64 (in Thai)
22. Dechduang P, Rungreangkulkij S, Jongudomkarn D. Self-love: A strategy to unlock self towards recovery from depression in middle-aged women. *JRANThe* 2022;23(3):418-27. (in Thai)
 23. Jirojwong S, Johnson M, Welch A. *Research methods in nursing and midwifery*. 2nd ed. Sydney: Oxford University Press; 2014.
 24. Holloway I, Wheeler S. *Qualitative research in nursing*, 2nd ed. Oxford, UK.: Blackwell; 2002.
 25. Liangputtong P. *Research methods in health*. South Melbourne: Oxford University Press; 2013.
 26. Hongthai K, Jongudomkarn D. Grandchildren-raising burden of older people in skipped-generation families. *Journal of Thailand Nursing and Midwifery Council* 2021;36(1):71-88. (in Thai)
 27. Cruz EV, Higginbottom G. The use of focused ethnography in nursing research. *Nurse Res* 2013 Mar;20(4):36-43. doi: 10.7748/nr2013.03.20.4.36.e305. PMID: 23520711.
 28. Padwang B, Jongudomkarn D, Saito A. The bonding-binding of grandchildren in long-term care for family elder: Family values in northern Thailand. *Glob J Health Sci* 2022;14(6):77-83.
 29. Ponguwan C. Qualitative study on how caregivers of stroke patients in southern Thailand manage their own self-care and the care for their family in the long-term. *The Southern College Network Journal of Nursing and Public Health* 2021;9(1):213-27. (in Thai)
 30. Yin RK. *Case study research design and methods*. 5th ed. Thousand Oaks, CA: Sage; 2014.
 31. Binh VTD, Padwand B, Sittikan S, Jongudomkarn D. The city was defeated, people still connected: A qualitative study on family crisis survival strategies through sharing cultural values among Vietnamese immigrants in Thailand. *Journal of Nursing Science and Health* 2022;45(3):112-23. (in Thai)
 32. Baker L, Observation. A complex research method. *Library Trends* 2006;55(1):171-89.
 33. Sawunyavisuth B, Sawunyavisuth K, Jongudomkarn D. Experiences of purchasing and using a continuous positive airway pressure machine treatment among Thai obstructive sleep apnea patients: A qualitative study. A preliminary report paper number 1. Khon Kaen: Faculty of Medicine, Khon Kaen University; 2023. (in Thai)

